

ATEBE: Dinî Araştırmalar Dergisi – ATEBE: Journal for Religious Studies

e-ISSN: 2757-5616

Aralık / December 2020, 4: 155-165.

İslam Mezhepleri Tarihçisi Prof. Dr. Hasan Onat Hatıratı (1957-2020)

İsmail Akkoyunlu

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam
Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı

Asst. Prof., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Sciences, Department
of History of Islamic Sects

Ankara, Turkey

ismail.akkoyunlu@asbu.edu.tr

orcid.org/ 0000-0002-2256-5120

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Vefeyât / Obituary

Geliş Tarihi / Date Received: 20 Ekim/October 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Kasım/November 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Cite as: Akkoyunlu, İsmail. "İslam Mezhepleri Tarihçisi Prof. Dr. Hasan Onat Hatıratı (1957-2020)". *ATEBE* 4 (Aralık /December 2020/2): 155-165.

İntihal / Plagiarism: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Copyright © 2020. Published by Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Sciences, Ankara, 06050 Turkey. All rights reserved.

CC BY-NC-ND 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-Commercial NoDerivatives International License.

İslam Mezhepleri Tarihçisi

Prof. Dr. Hasan Onat Hatıratı

(1957-2020)

Yüksek lisans eğitimi, akademik hayatın başlangıcı olması itibariyle büyük önemi haizdir. Hangi saiklerle hangi alanda akademi yolculuğunun zorlu basamaklarını tırmanacağınıza karar vermek de bir o kadar önemlidir. Tüm bu karar verme süreçlerinde herhangi bir alana ilgi duymanıza ek olarak alanda söz sahibi olmuş ve “büyük hoca” vasfını hak etmiş hocaların varlığı da belirleyicidir. Yine hocaların hocası olarak nitelendirilen büyük isimlerin öğrencilerinin akademik hayatta yer almasını da unutmamak gerekir. Benim 2009 yılında Fırat Üniversitesi’nde İslam Mezhepleri Tarihi alanında yüksek lisansa başlamış olmam da aslında biraz bu durumla alakalıdır.

2009 yılının soğuk bir kış gününde yüksek lisans başvurusu için alan arayışı içerisinde olan bir öğretmen olarak Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin hocalarını ziyaret ederken Prof. Dr. Mehmet Atalan ve Doç. Dr. Ahmet Bağlıoğlu hocalarımız, duruşu, konuşması, İslam Mezhepleri Tarihi alanına ilgi ve hâkimiyetleriyle dikkatimi çekmişti. Her iki hocamızın odalarında gerçekleştirdiğimiz kısa tanışma merasiminde sık sık referans verilen bir başka isim vardı: Prof. Dr. Hasan Onat. Daha sonra derslerde de sıkça gözlemleyeceğimiz üzere Atalan ve Bağlıoğlu hocalarımız, her fırsatta İslam Mezhepleri Tarihi disiplininin öneminden ve hemen ardından doktora danışman hocaları Hasan Onat’ın gerek yazdıklarıyla gerekse yetiştirdiği talebeleriyle alana yapmış olduğu katkılardan bahsederlerdi. Kendisine 10 yıl boyunca asistanlık yaptığım merhum hocam ile ilk tanışmamız bu şekilde gerçekleşmişti. Her ne kadar bu tanışma, yüz yüze gerçekleşen bir tanışma olmasa da hocamızın öğrencilerinin bize yansıttıkları ve anlattıkları, bizi ziyadesiyle etkilemişti. Bu yönüyle bakıldığında Hasan Onat isminin akademik hayatımızın hemen başında zihin dünyamıza girmiş olması ve neredeyse zihnimize kazınması, bizim için büyük bir şanstı.

Yüksek lisans ders döneminin tamamlanmasının ardından asistanlık fikrini gündemime almış ve tabii kendime hedef olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni seçmiştim. Prof. Dr. Hasan Onat ve Prof. Dr. Sönmez Kutlu gibi hocaların bu fakültede görev yapıyor olmasının yanı sıra İslam Mezhepleri Tarihi disiplininin kurucu isimleri olan Prof. Muhammed b. Tâvî et-Tancî (ö. 1974) ve Prof. Dr. Ethem Rûhi Fırlalı gibi hocaların önceki dönemlerde yine aynı fakültede görev yapmış olması da bu hedefi daha anlamlı bir hale getiriyordu. Tüm bu düşüncelerle gerekli hazırlıkları tamamlamış ve kadro ilanlarını sıkı takibe almıştım. O dönemlerde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi de Araştırma Görevlisi ilanını yayımlamıştı. İlanlar arasında İslam Mez-

hepleri Tarihi Anabilim Dalı da yer alıyordu. Bağlıoğlu ve Atalan hocalarımız ile yaptığım görüşmelerin ardından kadroya başvurma kararı aldım. Tam da o esnada Mehmet Atalan hocamızın kadro başvurusu ile ilgili Hasan Onat hocamızla yaptığı telefon görüşmesinde Hasan Onat hocamızın serdettiği bir cümle, merhum hocamızın ilim ahlâkı açısından çok büyük anlamlar taşıyordu: “Sizin yüksek lisans öğrenciniz de başvursun. Biz, gerekli değerlendirmeleri yapar ve kim hak ediyorsa onu asistanlığa alırız.” Merhum hocamızın o tok sesini ilk kez o anda duymuştum. Hocamızın kısa ifadesinin değer yüklü olması ise beni hem mutlu etmiş hem heyecanlandırmış hem de umutlandırmıştı.

Devam eden süreçte kadro başvurusu için Ankara’ya gelmiş ve evrakların tesliminin ardından hocayla tanışmak üzere Fakülte’nin en hareketli katı olan dördüncü kata çıkmıştım. O an duyduğum heyecanı bu satırları yazarken de duyduğumu itiraf etmeliyim. Nasıl duymazdım ki? Bağlıoğlu ve Atalan hocalarımız, her iki yüksek lisans ders döneminde hem hocanın fikirlerine ek olarak alana katkılarını, ilmi zihniyetini ve yöntem anlayışını bize sürekli anlatmış hem de hocamızın danışmanlığında tamamlanan doktora tezlerinin büyük bir kısmını okutmuştu. Böylece bizde merhum hocamızın hem öğrencileri hem de yaptırdığı tezler üzerinden kendisine karşı büyük bir hayranlık oluşmuştu. Hocamıza karşı her zaman korkuyla karışık bir saygı duyduğumu da bu vesileyle belirtmek isterim. Zira on yıl boyunca yanında olmama ve asistanlığını yapmama rağmen kendisiyle karşılaştığımda, beni aradığında ya da odasına gittiğimde vücudumu tatlı bir telaş sarardı. Galiba büyük hocanın asistanı olmak böyle bir şeydi.

İlk heyecanımı yenerek bir şekilde hocanın odasına girmiş ve kendimi tanıtmıştım. Asistanlık başvurusu için evraklarımı teslim ettiğimi belirttikten sonra merhum hocamız, bana neden asistan olmak istediğimi sordu. Öyle ya! Söz konusu Hasan Onat olunca sorular cevapların önüne geçerdi. Yanlış sorular reddedilir, doğru soru bulunmadan da cevap verme arayışına girilmezdi. Aslında neden asistan olmak istediğimin sorulması benim için beklenmedik bir soruydu ve bana göre bu sorunun cevabı belliydi. Anladığıma göre hocamızın bu sorudan maksadı ise asistan olma isteğim ile ilgili bilinçlilik seviyemin derecesini ölçmektir. Benim ise tam o esnada daha önceden planlanmamış bir cümle aklıma geldi. Hocamızın büyük bir kahkaka atmasına neden olan cümle şu şekildeydi: “Sayın Hocam! Sönmez Kutlu hocamızın odasıyla birlikte sizin odanız, Türkiye’de Mezhepler Tarihi’nin kalbi. Sizler, bu kalbi besleyen ana damarlarınsınız. Ben de bu kalbi besleyen kılcal bir damar olmak istiyorum.” Merhum hocam, bu ifademden önce gülmüş daha sonra ise âdeti olduğu üzere hızla ciddileşerek şu cümleyi kurmuştu: “Bak arkadaşım! Akademisyenlik, yüz metre koşusu değil bir maratondur. Eğer ömür boyu sürecek bu maratona koşacaksan akademisyenliğe gönül ver. Aksi

takdirde ne bu meslekte var olman ne de kendini var kılman mümkün olur.” Hocamızla duygu, düşünce ve değer yüklü bir yönüyle de mizahî bir boyutu olan ilk karşılaşmamız ve tanışmamız bu şekilde oldu. 2010 yılının sonlarında gerçekleşen bu olayın ardından sınavlarda başarılı olarak 2011 yılının hemen başında hocanın asistanı olacak ve yaklaşık on yıl boyunca hocamızla uzun uzun zaman geçirme fırsatı elde edecektim. Ta ki birçok afete sahne olan 2020 yılının Eylül ayında malum hastalıktan kaynaklı bir kalp kriziyle hocamızdan ayrılana kadar...

Merhum hocamla tanışma hikâyemizin başlangıcı bu şekildeydi. Hocamızın kendi hayat hikâyesi ise 1957 yılında Çankırı'nın Eldivan ilçesinde başlar. İlkokulu Eldivan'da, ortaokul ve liseyi Yozgat'ta tamamlayan hocamız, 1974 yılında girdiği Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni 1979 yılında tamamlar. Mezuniyetinin ardından aynı fakültenin İslam Mezhepleri Tarihi Kürsüsü asistanlığına atanır. 1986 yılında “Emevîler Devri Şîî Hareketleri” başlıklı teziyle doktorasını tamamlayarak doktor ünvanını alan hocamız, 1989 yılında doçent, 1995 yılında ise profesörlük kadrosuna atanır. 1993 yılında Londra ve Manchester'da alanı ile ilgili araştırmalar yapar ve 1994 yılında Roma Gregoriana Üniversitesi Misiology Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler ve seminerler verir. 1999-2002 yılları arasında o zamanki adıyla Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi'nde dekanlık görevini yürüten hocamız, çok sayıda kitabın yanı sıra onlarca makale yazmış ve gerek ulusal gerekse uluslararası toplantılarda onlarca tebliğ sunmuştur. Gazete yazılarına ek olarak radyo ve televizyon programlarıyla da topluma ulaşarak ömrünü Kur'an merkezli, akla dayalı, eleştirel ve sahih din anlayışını başta Türkiye olmak üzere İslam dünyasında ikame etmeye adanmış hocamız, 63 yaşında henüz görevinin başındayken öğrencilerini ve sevenlerini boynu bükük bırakarak 26 Eylül 2020 tarihinde rahmet-i rahman'a kavuşmuştur.

Hasan Onat'ın Öğrencisi Olmak

Merhum Hasan Onat hocamızla ilgili bahsedilmesi gereken en önemli hususlardan biri, bazen lisans yıllarında bazen de lisansüstü eğitim dönemiyle birlikte başlayan ve zaman zaman da profesörlük yıllarına hatta daha sonrasına uzanan hoca-talebe ilişkisidir. Merhum hocamız, özellikle lisans öğrencilerine ve derslerine özel bir önem verirdi. Hocamız, bir hocanın hocalığının lisans derslerine gösterdiği ehemmiyet üzerinden rahatlıkla ölçülebileceğini söylerdi. İslam Mezhepleri Tarihi, Çağdaş İslam Akımları, Türkiye'de Dinî Akımlar ve Sosyal Bilimler Metodolojisi gibi lisans derslerini okutan hocamızın derslerini aksatması ancak zorunlu hallerde karşılaştığımız nadir bir durumdu. Lisans öğrencisinin karşısına her daim takım elbise ile çıkan hocamız, düzgün ve akıcı bir Türkçeyle konuşur, dersi çoğunlukla ayakta anlatırdı. Derse öğrencilerin ilgisini çekecek bazen de onları hayrete düşürecek sorular sorarak başlaması âdetiydi. Merhum Hasan Onat hocamız zaman zaman

derslerde şiir okur nadiren de olsa kendi yazdığı şiirleri öğrencileriyle paylaşırdı. Ders anlatırken hoşlanmadığı durumlarla karşılaştığında yüzünü asla ekşitmez, tebessüm etmeye devam eder ve öğrencisini sonuna kadar dinlerdi. Konuşma sırası kendisine geldiğinde ise “Bak genç arkadaşım!” diyerek söze başlar ve konuyu farklı açılardan daha anlaşılır kılmaya çaba gösterirdi. Hiçbir zaman insanların fikirlerine tahakküm etme ya da onların düşüncelerini değiştirme gibi bir amaç gütmeydi. Her zaman söylediği gibi tüm insanlar biricikti ve insanların bu dünyadaki temel hedeflerinden biri, bu biriciklikleri üzerinden önce kendilerini keşfetmek daha sonra ise inşa ederek var kılmaktı. Kişinin önce kendi varlığının farkında olması daha sonra ise bu farkındalık üzerinden kendini sürekli olarak yeniden var kılması, hocamız açısından hayatın temel felsefesini oluşturuyordu. Var olmak ve var kılmak, insan olmanın temel gerekliliklerindendi.

Hasan Onat hocamızla lisans yıllarında tanışarak okuma gruplarına katılan daha sonra ise akademi dünyasına adım atan çok sayıda öğrenci bulunmaktadır. Merhum hocamız, derslerine ilgi gösteren, merak duygusuna sahip ve odasına giderek kendisine sorular soran öğrencilerine ilgi ve kişiliklerine göre kitaplar tavsiye ederdi. Daha sonra bu kitapların eleştirel analizi yapılır ve yeni kitaplar gündeme alınır. Böylece öğrencilerinin zihnini akademik/eleştirel bir düzlemde ilmek ilmek işleyen hocamız, lisans yıllarının sonunda öğrencilerini yüksek lisansa başlamaya ve devamında akademi dünyasına girmeye teşvik ederdi. Emek verdiği öğrencilerinin özellikle İslam Mezhepleri Tarihi alanında yüksek lisansa başlaması hele Araştırma Görevlisi olarak akademiye geçmesi, hocamızı ziyadesiyle memnun ve mutlu ederdi. Tabii öğrencilerinin ille de Mezhepler Tarihi alanında ilerlemesi gerekmezdi. Hocamız için asıl olan, ilgi, yetenek, kişilik ve beklentiler doğrultusunda doğru insan için doğru alanın bulunmasıydı. Hocamızın hep vurguladığı gibi ne de olsa başarı ve mutluluk, böyle bir vasatın sağlanması ile mümkündü. Tüm bu olan biten içerisinde asla vazgeçilmemesi gereken husus ise bir maraton olarak gördüğü ilim yolculuğunda öğrencilerinin zihinlerinin her daim diri olması ve farklı alanlara ait okumalarla olay ve olgulara çok yönlü bir bakış açısıyla yaklaşılmasıydı.

Hasan Onat hocamızın yüksek lisans ve doktora öğrencileriyle oluşturduğu ilim ortamı ise oldukça farklı bir atmosfere sahipti. İslam Mezhepleri Tarihi alanında lisansüstü eğitime başlayan öğrencileri bekleyen çok sayıda sürpriz vardı. Bazen hocanın “cins kafa” olarak nitelendirdiği bir yazara ait hiç beklenmedik bir kitap ödev olarak verilirken bazen de derslerde oldukça çeşitlilik arz eden sorular ve tartışma konuları birbirini takip ederdi. Böylece konudan konuya geçilir ve nihayetinde zamanın nasıl akıp gittiğinin hissedilmediği aynı zamanda zihninizi yeni bilgi, tartışma konusu ve aydınlanmalarla karşılaştığı bir fırtınanın ortasında bulurdunuz kendinizi. Hocamızın

dersin henüz başında “Bu kitabı tek cümleyle özetler misin?”, “Sizce yazar bu kitabı niçin yazmıştır?”, “Yazar kitapta amacını gerçekleştirmiş midir?” ya da “Siz olsaydınız böyle bir kitabı nasıl yazardınız?” şeklindeki soruları, öğrencilerini hem şaşırtır hem de sürece kendilerini de dâhil edip düşünerek cevap vermeye iterdi.

İslam Mezhepleri Tarihi alanında Hasan Onat hocamızdan doktora yapmak, çok büyük bir şans ve avantajdır. 40’a yakın yüksek lisans, 30’a yakın doktora tez danışmanlığı yürüten hocamız, özellikle doktora öğrencilerinin kişilikleri ve zihin dünyaları ile örtüşen tez konuları vermesinin yanı sıra öğrencileri için gelecek tasarımı da yapardı. “İyi bir doktora tezi, sizi profesörlüğe kadar götürür.” mottosu, hocamızın tez konusu belirleme sürecindeki temel motivasyon kaynağıydı. Hasan Onat’a göre sadece öylesine bir tez konusu belirlenmemeli, konu bazı sorunları çözerken yeni bazı sorunlara kapı aralamalı aynı zamanda birbirinin devamı ve tamamlayıcısı olacak şekilde tarihî bir akışa sahip olmalıdır. Yine tez konusu, İslam düşünce tarihinde bir yere oturmalı, bir boşluğu doldurmalı ve tarihsel akışın bir dönemine ışık tutmalıydı. Eğer aday Araştırma Görevlisiyse ya da akademik hayatı hedefliyorsa muhakkak klasik döneme ait bir konu bulunmalıydı. İlmin insanlığın ortak mirası olduğunu sık sık vurgulayan hocamız, geleneği keşfetmeden şimdiki ve geleceğe dair çok fazla bir şey yapılamayacağını sık sık vurgulardı. Gelenele olan ilişkimizin şimdiki ve geleceği geleneğe mahkûm etmeyecek eleştirel bir zeminde gerçekleşmesi gerektiği konusunda bizleri sık sık uyarırdı. Klasik dönemi bilmeden çağdaş döneme ait soru ve sorunlara sağlıklı cevaplar verilemeyeceği gibi kalıcı çözümler de sunulamayacağı kanaatini taşırdı. Geleneği olmayanın geleceğinin de olmayacağını hep vurgulardı.

Prof. Dr. Hasan Onat hocamızdan yüksek lisans ve doktora yapma bah-tiyarlığını elde eden asistan öğrencilerinden biri de benim. Ne büyük şanstır ki merhum hocamız hem yüksek lisans hem de doktora tez danışmanımdı. Burada benim için son derece özel ve anlamlı bir hususa işaret etmek isterim. Yukarıda da ifade ettiğim gibi hocamızın yüksek lisans ve doktora tez danışmanlığını üstlendiği çok sayıda öğrencisi vardı. Kaderin bir cilvesi midir bilinmez ama ben, doktora tezimi hocanın vefatından tam üç yıl önce tamamlama rağmen aradan geçen sürede yeni doktora tez savunması olmamış ve hocamızın danışmanlığında tamamlanan son doktora tezi bana nasip olmuştu. Bu durum aynı zamanda hocamızın danışman olarak doktora ünvanını ilan ettiği ve cübbe giydirdiği son asistan öğrencisinin de ben olduğum anlamına geliyordu. Merhum hocamızın danışmanlığında tamamlanan son doktora tezinin bana nasip olması ve hocamızın elinden cübbe giymiş olmam, benim için gerçekten de büyük bir şans ve onurdu. Ne de olsa İslam Mezhepleri Tarihi alanında doktora yapan herkesin Hasan Onat hocamızdan cübbe giymek gibi son derece özel anlamlar taşıyan bir hedefi vardı.

Merhum Hasan Onat hocamızla geçirdiğim doktora dönemi, akademik hayatımın en önemli, yoğun ve eğitici zaman dilimine karşılık gelir. Yüksek lisans tezimi savunup 2012 yılında doktora başlamanın ardından aslında birçok şey değişmişti ve hocam, benimle beklediğimden çok farklı bir ilişki biçimi geliştirmeye başlamıştı. Artık kendisiyle daha fazla zaman geçirmem gerektiğini söylerdi. Bunu aksattığım dönemlerde “İlim yolculuğu, tek başına yürünmez!” şeklindeki uyarısıyla hoca-talebe işbirliğine ve bu işbirliğinin sürekliliğine dikkat çekerdi. Okuduklarımı kendisiyle müzakere etmeme ek olarak hocamızın kendisinin de ne okuduğunu takip etmemin önemli olduğunu vurgulardı. Doktora derslerine ek olarak lisans derslerinin de birlikte yürütülmesini isterdi. Öyle ya! Hocamızın hep söylediği gibi ilim, hocanın ağzından alınırdı. Bir hocanın tezgâhından geçmeden sadece kitap okumak, sistematik bir zihne kavuşmak ve ilmî bir bakış açısına sahip olmak için yeterli değildi. Her asistan, hocasını birçok anlamda takip etmeli ve hocasından öğrendiğince üst düzeyde istifade etmeliydi. Hatta yeni bilgilere ulaşarak hocasına yeni soru ve sorunlarla gelmeli böylece de bilgiye nasıl ulaşılması, bilginin nasıl inşa edilmesi ve nasıl ilmî tartışmalar yapılması gerektiği hususunda hocasının tecrübelerine bizzat başvurmalıydı. Merhum hocamıza göre öğrenci, sürekli sorular sorarak hocasını açmalı ve onun zihninin derinliklerine kadar inmeliydi. Hocamızın belirttiklerine göre bu durum, esas itibarıyla hoca için değil öğrenci için gerekliydi. İşte benim de özellikle doktora eğitimim süresince ilmî zihniyetimi ve çalışma disiplini hocamızın öne çıkardığı ve üzerinde durduğu bu hususlar oluşturmaktaydı.

Yeri gelmişken kendi kişisel deneyim ve gözlemlerimden hareketle hocamızın tez danışmanlığı ile ilgili birkaç hususa temas etmek isterim. Merhum hocamıza göre tez yazım sürecinin en önemli ve kritik noktası, daha önce çalışılmamış, alanla ilgili, kaynak sıkıntısı olmayan, argüman geliştirmeye müsait mümkünse de klasik döneme ait bir konu bulunmasıdır. Konu tespit edildikten hemen sonra literatür taramasına geçilir ve konu ile doğrudan ve dolaylı ilişkilendirilebilecek tüm çalışmalar kayıt altına alınır. Türkçe'nin dışında özellikle Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca ya da Farsça dillerinde yapılmış tüm çalışmaların bir listesinin çıkarılması gerekirdi. Literatür taramasının ardından gerekli değerlendirmeler yapılır ve konu çalışılmaya karar verilirse hemen proje aşamasına geçilirdi ama proje aşaması öyle kolay ve çabuk geçilmezdi. Zira hocamızın özellikle doktora tezlerinde en çok önem verdiği husus, projeydi. Tezin aynı zamanda çalışma planı olan bu taslak eğer iyi kurgulanmışsa gerisi kolaydı. Proje aşaması için bazen 6 ay bazen 1 yıl harcanırdı ki bu, hocamız tarafından hiçbir zaman kayıp olarak görülmezdi. İlk oluşturulan taslağı, ikinci, üçüncü bazen onuncu bazen de yirminci taslak izlerdi. Ta ki hocamız: “Tamam! Şimdi oldu. Tezini yazmaya başlayabilirsiniz.” diyene kadar. Hocamız, tez projesi üzerinde çalışırken ilk projeden itibaren her taslağı tarihlendirilmesini ve her taslağı bir numara verilmesini ister-

di. Her görüşmede önceki taslaklar da masanın üzerinde olurdu. Böylece tez projesinin hangi noktadan hangi noktaya geldiği, bir bütün halinde görülür ve bundan sonra neler yapılması gerektiğine dair fikir yürütülürdü. Hocamızın tez projesi ile ilgili görüşmelerde önceki taslakların tamamının bulundurulmasını istemesi, aslında kendisinin “süreç merkezli fikrî takip” olarak daima vurguladığı yönetsel ilkenin sahadaki bire bir uygulamasıydı. Bu yapılarak tezin gelişim süreci izlenecek ayrıca gidışata dair öngörülere yer verilecekti. Böylece olgunlaşan tez projesinin ardından ise geriye artık tezin sadece yazılması kalacaktı. Tüm bu aşamaları geçerek savunmaya gelen tez ise artık hocamızın güvendiği bir tezdi ve danışmanlık yapılan öğrenci, savunmada asla yalnız bırakılmazdı.

Merhum hocamız Prof. Dr. Hasan Onat’ın öğrencisi ve asistanı olmakla iftihar ettiği bir isimden de bahsetmek gerekir: Prof. Dr. Ethem Rûhi Fığlalı. Hocamızın seçici bir biçimde aynı zamanda üzerine basarak “Rûhî Bey” diye hitap ettiği Ethem Rûhi Fığlalı, lisans derslerinde merhum hocamızı fark etmiş ve mezuniyetinin ardından hocamızı yanına asistan olarak uzun yıllar sürecek olan bir hoca-talebe ilişkisini başlatmıştı. Ne yazık ki hocamızın hep üzülen bahsettiği gibi Fığlalı hocamız, 1982 yılında merhum hocamız henüz doktora tezini yazarken Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden ayrılmış ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne geçmişti. O zamandan itibaren merhum hocamız, Fığlalı hocamızla bir daha aynı kurumda çalışma imkânını yakalayamamış olsa da hoca-talebe ilişkisini büyük bir özlem ve saygı zemininde hep sürdürmüştür. Hasan Onat hocamız, Fığlalı hocamıza kısa süreliğine asistanlık yapmış olmasına rağmen hocasının fikirlerini ve usûl anlayışını çok iyi analiz ederek içselleştirmiştir. Her ne kadar merhum hocamız, doktora tezinde Fığlalı hocamızın Şiîliğin doğuşu ile ilgili bazı iddialarına karşı çıksa da bu durum, herhangi bir olumsuzluğa meydan vermediği gibi her iki hocamız açısından da ilim yapmanın tabii bir neticesi olarak görülmüştür. Hasan Onat hocamızla Fığlalı hocamızın hoca-asistan ilişkisinin en çok dikkatimi çeken yönü, merhum hocamızın hocasına karşı son derece saygılı olmasıydı. Fığlalı hocamız odasına geldiğinde merhum hocamız hemen ayağa kalkar, önünü ilikler ve hocasını kendi koltuğuna oturtuncaya kadar da ısrarını sürdürürdü. Hocasının karşısında adeta bir lisans öğrencisi gibi saygılı, meraklı ve dikkatli olan Hasan Onat hocamız, fırsatını buldukça Fığlalı hocayı lisans derslerine davet eder ya da lisansüstü derslere katılımını sağlardı. Böylece merhum hocamız, aslında bizlere ilimde geleneğin ne kadar önemli olduğunu somut bir biçimde gösterirdi.

Hasan Onat ve Yöntem

Prof. Dr. Hasan Onat hocamız, İslam Mezhepleri Tarihi alanında ilmi çalışmalarını yürütmesine rağmen kendisini hiçbir zaman bu alanla sınırlandırmamıştır. Özellikle Kelâm ve İslam Tarihi gibi alanların önemini hep

vurgulamıştır. “Kelâm ve İslam Tarihi alanlarında donanım sahibi değilseniz gerçek bir Mezhepler Tarihçisi olamazsınız” sözü, hocamızın ağzından çok sık duyulurdu. İslam kültür ve medeniyetinin biri düşünce tarihi diğeri ise daha çok siyasî tarihini yansıtan bu iki disiplin, bir Mezhepler Tarihçisinin kayıtsız kalamayacağı alanlardı. Hocamızın Tarih disiplini ve metodolojisi için de benzer düzeyde bir hassasiyet gösterdiği görülürdü. Tarih ile geçmişin birbirinden farklı olduğuna, tarihin geçmişin bir anlamda bilgi, belge ve bulgular ışığında yeniden inşa edilmiş yönüne karşılık geldiğine hep dikkat çekerdi. Böylece Tarih bilgi ve bilincine sahip olmadan ne İslam Mezhepleri Tarihi ne de İlahiyat alanında ilmî çalışmalar yapılabileceği hususu üzerinde çokça dururdu. Dinin ve mezheplerin anlaşılması konusunda insan gerçeğine ve toplumsal dinamiklere çok sık vurgu yapan hocamız, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi ve Dinler Tarihi gibi disiplinlerin önemini hep vurgulardı. Bu anlamda çemberi olabildiğince geniş tutma amacıyla olan hocamız yukarıda bahsi geçen disiplinlere ek olarak Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji, Mitoloji, Sosyal Psikoloji, Bilgi Sosyolojisi, Tarih Felsefesi, Bilim Felsefesi ve Bilimler Tarihi gibi disiplinlerin İlahiyat alanında akademi yolculuğunu sürdüren ve bilgi üretme çabası içerisinde olan akademisyenler için büyük önem taşıdığını ifade ederdi. Böylece interdisipliner diyebileceğimiz bir bakış açısı geliştirme amacı güden hocamıza göre tüm bu alanlarda elde edilen bilgilerin ilahiyat birikimiyle yoğrularak yeni bilgilere dönüşmesi ise ancak bilimsel bir yöntemin takip edilmesi ile mümkündü. Merhum hocamız, gerek yöntem konusundaki ısrarı ve hassasiyeti gerekse disiplinler arası işbirliği hususunda oldukça geniş bir yelpaze çizmesine rağmen öncelikli uzmanlaşmanın akademisyenin kendi alanında olması gerektiği hususunun altını da hep çizirdi.

Merhum hocamızın ilim anlayışı açısından özgünlük anlamında öne sürülebilecek en önemli yönlerinden biri, yöntem konusunda göstermiş olduğu hassasiyetti. İlim hayatının ilk yıllarından itibaren yöntem meselesini kendisine dert edinen hocamız hem yöntem konusunda kendisini geliştirme konusunda sürekli çaba sarf etmiş hem de zorluklarına rağmen yöntem ile ilgili makaleler kaleme alarak tebliğler sunmuştur. Özellikle doktora tezlerinde yöntem konusuna büyük önem gösteren hocamız, bir tezin gerçek anlamda tez olup olmadığının yöntem konusunda sergilemiş olduğu hassasiyet üzerinden ölçülebileceğini hep söylerdi. Merhum hocamıza göre ancak bir tezin yöntemi iyi kurgulanmışsa o tez, belirli bir sistematik bütünlük kazanmış ve bilgi üretme süreçlerinde söz sahibi olmuştur. Hasan Onat hocamız, yöntem konusunu, “bilimsel yöntem”, “sosyal bilimler yöntemi”, “ilahiyat bilimleri yöntemi”, “İslam Mezhepleri Tarihi yöntemi” ve son olarak da “araştırmacının kendi yöntemi” şeklinde bir piramit halinde tasvir ederdi. Yöntem ile ilgili çok sayıda tanım yapan hocamız, yöntemi öncelikle metot ve teknikten ayırır ve en temelde şu şekilde tarif ederdi: “Bilimsel yöntem, araştırmacıyı olgusal, sistemli, tutarlı, sağlam ve görelî bilgiye götüren süreç ya da süreç-

lerdir.” Yine hocamıza göre yöntem, bilgi edinme ve bilgi üretme süreçleri ile ilgili üst düzey bir farkındalık halini ifade etmekteydi. Merhum hocamızın yöntem algısı, metot ve teknikte görüldüğü gibi sadece bazı kurallar bütününü ifade etmezdi. Buna göre yöntem, aslında felsefî zemini olan soyut bir konuydu. Bilgiye nasıl ulaşılacağı, bilgilerin nasıl tasnif edileceği, birbirleriyle en sağlıklı bir biçimde nasıl ilişkilendirileceği ve bu noktadan hareketle sistemli ve tutarlı bilgi kümelerinin nasıl oluşturulacağı hususu, hocamızın yöntem tasavvurunun hem genel çerçevesini çizmekte hem de olmazsa olmaz unsurlarını oluşturmaktaydı.

Hocamızın özellikle İslam Mezhepleri Tarihi araştırmalarının yöntemsel kurgusu bağlamında önemle üzerinde durduğu hususların ilki, “süreç merkezli fikrî takip” olarak nitelendirilen husustu. Buna göre hiçbir fikir boşlukta doğmadığı gibi tarihsel süreç içerisinde fikirlerde meydana gelen kırılma ve farklılaşmaların da çok iyi tespit edilmesi gerekirdi. Bu yapılsa ancak ilmî çalışmalarda anakronizme düşmekten kurtulma şansı olabilirdi. Anakronizme düşmekten korunmanın bir başka yolu da “fikir-hadise-zaman-mekân irtibatı”nın sıkı bir biçimde kurulmasıydı. Böylece özellikle fikirlerin, olguların ve kavramların anlam haritalarında gerçekleşen zaman ve mekân kaymalarının tespit edilememesinden kaynaklanan sorunların önüne geçilebilirdi. Hocamızın yöntemsel kurgusu bağlamında çokça vurguladığı bir başka husus ise fikirler ve şahıslar üzerinde derinleşme idi. Zira hocamızın hep vurguladığı gibi mezhepler, insanların ortaya koyduğu fikirlerin kendi bağlamlarında sistemleşmesi sonucunda varlık sahasına çıkardı. Öyleyse önce fikirleri ortaya atan ve sistemleştiren insanların etraflı bir zihniyet analizi yapılmalı daha sonra ise bu zihniyetlerin üzerinde yükselen mezheplerin fikrî çerçevesi derinlemesine araştırılmalıydı. Tüm bu bahsedilen hususlardan ödün verilmesi ise yöntem konusunda gereken hassasiyetin gösterilmediği anlamına geliyordu. Hocamızın hep belirttiği gibi bu durumda yapılan iş, ilim yapmak ya da bilimsel bilgi üretmek değil sadece bilgi aktarımıydı. Tek başına bilgi aktarımı ise hiçbir şekilde bilimsel bilgi üretmek anlamına gelmediği gibi bilimsel bir tutum olarak da nitelendirilemezdi.

Hasan Onat ve İslam Mezhepleri Tarihi

Merhum hocamız Prof. Dr. Hasan Onat’ın hayatını bir disiplin olarak İslam Mezhepleri Tarihi’ne adadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hocamızın hayattaki temel hedeflerinden biri, geçmişi İslam düşünce tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanan, kavramları, kaynakları ve yöntemiyle kendine özgü bir yer edinmiş bulunan İslam Mezhepleri Tarihi’nin günümüzde ve gelecekte hak ettiği değeri görmesiydi. İslam düşünce tarihinin ve ilim geleneğinin siyasî-itikadî İslam mezhepleri zeminindeki çok sesliliğini bizlere sunan bu disiplin, Hasan Onat hocamız açısından güncel gelişmeler bakımından da büyük bir önem ifade etmekteydi. Hocamızın hep vurguladığı gibi mezhepler,

çoğunlukla geçmişte ortaya çıkmış ama bir şekilde günümüze de sarkarak bir anlamda paradigma işlevi görmüş böylelikle de insanların hem din anlayışlarında hem de dünya tasavvurlarında etkili olmuş yapılarıdır. Bu hususla ilgili farkındalık geliştirmemizin yolu ise İslam Mezhepleri Tarihi alanında üretilen bilimsel bilgilerin Müslümanların din anlayışlarında ve mezhep algılarında belirleyici olmasından geçmekteydi.

Prof. Dr. Hasan Onat hocamızın İslam Mezhepleri Tarihi'nin ortaya koymuş olduğu verilerden hareketle sürekli vurguladığı hususlardan biri de mezheplerin din olmadığı gerçeğiydi. Mezheplerin beşer ürünü olarak varlık kazanmış siyasî-itikadî ya da fikhî yapılar olduğunu sürekli vurgulayan hocamız, Müslümanların en büyük sorunlarından birinin mezheplere din muamelesi yapılması olduğunu ifade ederdi. Merhum hocamız, din ile mezhebin birbirinden ayrılarak hem dinin hem de mezhebin kendi doğal sınırları içerisinde anlamlandırılması gerektiğini hep vurgulardı. Aksi takdirde ya din mezhebe indirgenecek ya da mezhep dinin önüne geçirilecekti ki hocamız bu durumun Müslümanların din ve mezhep tasavvurlarının en büyük açmazı olduğunu sürekli ifade ederdi. Merhum hocamıza göre ancak mezheplerin din muamelesi görmesinin önüne geçilerek mezheplerüstü bir yaklaşım benimsenebilir ve İslam ortak paydası ile ilgili bir bilinçlilik hali geliştirilebilirdi. Hocamızın ifadelerinde de sık sık vurguladığı gibi mezhepler, birer vakıadır ve mezheplerin yok sayılması gibi bir durum söz konusu değildir. Bununla birlikte Kur'an'ın temel kurucu ilkeleri arasında yer alan ve Müslüman olmanın asgarî şartlarını sağlayan ortak paydanın da göz ardı edilmemesi gerekirdi. Hocamızın hep dikkat çektiği gibi bizi Müslüman kılan, bağlı bulunduğumuz mezhebimiz değil İslam ortak paydası olarak öne çıkan temel inanç esaslarıydı. Bir insan, hangi mezhebe mensup olursa olsun İslam'ın temel inanç esaslarına iman etmişse Müslümandır ve bu esaslara olan bağlılığı, onun Müslümanlığının en muhkem ve meşru yönüne karşılık gelmektedir. Hocamızın hep vurguladığı gibi Müslümanların birbirleriyle olan ilişkilerinin seyretmesi gereken en önemli düzlem ise mezhebî kimlikler değil İslam ortak paydasına karşılık gelen bu inanç esasları olmalıdır.

Merhum Prof. Dr. Hasan Onat hocamız, yukarıdaki satırlarda da ifade edildiği gibi İslam dünyasının sorunlarına kafa yorar, bu sorunları kendine dert edinir bununla da yetinmeyerek sorun olarak gördüğü hususların çözümünü için yoğun çaba sarf ederdi. Aramızdan ayrılıncaya kadar gerek İslam dünyasının gerekse ülkemizin din alanındaki sorunlarının çözümü için mücadele ettiğinin ve bu uğurda her türlü zahmete katlandığının şahitleriyiz. Başta ailesi ve sevenleri olmak üzere İslam Mezhepleri Tarihi ve ülkemiz ilahiyat camiasının bir kez daha başı sağ olsun. Merhum hocamızın mekânı cennet, kabri nur olsun!

Saygı, minnet, özlem ve rahmetle...